

Goes, Singelstraat

rapport 1235

Goes, Singelstraat

Een Bureauonderzoek

H.C.G.M. Vanneste

Colofon

ADC Rapport 1235

Goes, Singelstraat
Een Bureauonderzoek

H.C.G.M. Vanneste

In opdracht van: Gemeente Goes

© ADC ArcheoProjecten, Amersfoort, februari 2008

Foto's en tekeningen: ADC ArcheoProjecten, tenzij anders vermeld

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.

ADC ArcheoProjecten aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Autorisatie:
dr. E. Lohof

ISBN 978-90-6836-225-1

ADC ArcheoProjecten
Tel 033-299 81 81
Postbus 1513
3800 BM Amersfoort
Fax 033-299 81 80
Email info@archeologie.nl

Inhoudsopgave

Administratieve gegevens van het onderzoeksgebied	4
Samenvatting	5
1 Inleiding	7
1.1 Algemeen	7
1.2 Doelstelling & vraagstelling	7
2 Methoden	7
3 Resultaten	9
3.1 Afbakening plan- en onderzoeksgebied en vaststellen van de consequenties van het mogelijk toekomstige gebruik (LS01)	9
3.2 Beschrijving van de huidige situatie (LS02)	10
3.3 Beschrijving van de historische situatie en mogelijke verstoringen (LS03)	11
Beknopte geschiedenis van Goes	11
Historische gegevens betreffende het plangebied	12
Historische gebouwen	15
Recente verstoringen	18
3.4 Beschrijving van aardwetenschappelijke gegevens (LS04)	19
3.5 Beschrijving van archeologisch bekende gegevens	21
3.6 Gespecificeerde verwachting (LS05)	24
4 Conclusies	26
5 Advies	26
Literatuur	27
Lijst van afbeeldingen	27
Lijst van tabellen	27

Administratieve gegevens van het onderzoeksgebied

<i>Provincie:</i>	Zeeland
<i>Gemeente:</i>	Goes
<i>Plaats:</i>	Goes
<i>Toponiem:</i>	Singelstraat/Zusterstraat
<i>Kadastrale gegevens:</i>	Sectie D nr. 5395 (Singelstraat) en D nr. 4500 (Zusterstraat)
<i>Kaartblad:</i>	48F NO: 51.076/391.576 ZO: 51.092/391.481 ZW: 50.951/391.472 NW: 50.970/391.570
<i>Coördinaten:</i>	
<i>Projectverantwoordelijke:</i>	Mevr. H. Vanneste Gemeente Goes
<i>Opdrachtgever:</i>	dhr. J. de Jonghe- A. Lokerse Postbus 2118 4460 MC Goes Gemeente Goes
<i>Bevoegd gezag:</i>	dhr. J. de Jonghe- A. Lokerse Postbus 2118 4460 MC Goes
<i>Deskundige namens het bevoegd gezag:</i>	Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland (SCEZ) Mevr. N. van Jole Postbus 49 4330 AA Middelburg Tel: 0118-670611 Fax: 0118-670880 Nijg.van.jole@scez.nl
<i>Cls-onderzoeksmeldingsnummer(s)</i>	25377
<i>Aard van het onderzoek:</i>	Bureauonderzoek
<i>ADC-projectcode:</i>	4108037
<i>Oppervlakte onderzoekslocatie:</i>	Ca. 4886m ²
<i>Complex en ABR codering:</i>	Begraafplaats, bewoning, versterking, stadskern
<i>Status terrein</i>	AMK – monumentennummer 13456, terrein van hoge archeologische waarde
<i>Periode(n):</i>	Middeleeuwen-Nieuwe Tijd
<i>Maximale diepte onderzoek:</i>	50 à 80 cm –mv
<i>Geomorfologische context</i>	Goes maakt deel uit van het zuidwestelijke zeeleigebied en is gelegen op het noordelijk deel van het Zeeuwse eiland Zuid-Beveland.
<i>Beheer en plaats documentatie:</i>	Zeeuws Archeologisch Archief (ZAA) Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland (SCEZ) Postbus 49 4330 AA Middelburg Beheerder: dhr. J.J.B. Kuipers Tel: 0118-670879 Fax : 0118-670880 e-mail: jjb.kuipers@scez.nl
<i>Beheer en plaats digitale documentatie:</i>	e-depot (www.edna.nl)

Tabel 1 Administratieve gegevens van het onderzoeksgebied

Samenvatting

In opdracht van de gemeente Goes heeft ADC ArcheoProjecten een bureauonderzoek uitgevoerd in het plangebied Singel- en Zusterstraat te Goes (gemeente Goes). Dit in het kader van een herziening van het bestemmingsplan van het plein. Aanleiding tot het onderzoek vormden de geplande civieltechnische werkzaamheden in het plangebied. Het betreft de herinrichting van de Singel- en Zusterstraat in het kader van het “Masterplan Binnenstad, fase 5”. De consequentie van de voorgenomen ingreep is dat eventuele waardevolle archeologische resten in de ondergrond worden aangetast.

Uit het bureauonderzoek kwam naar voren dat het plangebied gelegen is op kreekafzettingen afkomstig van het Laagpakket van Walcheren. Deze afzettingen zijn als gevolg van differentiële klink als een rug in het landschap komen te liggen. Het plangebied is gelegen in de historische kern van Goes, die zich op de kreekrug ontwikkeld heeft. De dorpskern groeide uit tot stad rond een kasteelberg en een parochiekerk. Het gebied waar het plangebied is gelegen, is vanaf de zestiende eeuw cartografisch goed gedocumenteerd. Belangrijke historische gebouwen in de onmiddellijke omgeving van plangebied zijn het Slot Oostende, het Clockhuys en de Grote of Maria Magdalenakerk. Tijdens vroegere graafwerkzaamheden werden archeologische waarden gedocumenteerd van onder andere het Klockhuys en het Slot Oostende. Begin november 2007 werden tijdens de graafwerkzaamheden die uitgevoerd werden in het kader van het “Masterplan Binnenstad”, ten zuiden van de Grote Kerk of Maria Magdalenakerk skeletresten, de oude kerkhofmuur en een aantal funderingen aangetroffen.

Volgens de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden in Nederland is de onderzoekslocatie gelegen binnen een zone met een middelhoge tot hoge archeologische verwachting. In de omgeving van het plangebied en met name binnen de grenzen van de oude vesting Goes zijn verschillende waarnemingen bekend die gedateerd worden in de Late Middeleeuwen B/Nieuwe Tijd. Het plangebied bevindt zich in de oude stadskern van Goes, dat op de Archeologische Monumentenkaart van de Provincie Zeeland staat aangeduid als een terrein van hoge archeologische waarde.

Op grond van het bureauonderzoek is gebleken, dat er binnen het plangebied sprake is van een behoudenswaardige vindplaats. Om van deze vindplaats de gegevens te kunnen documenteren en het materiaal *ex situ* veilig te stellen, adviseert ADC Archeoprojecten om in het plangebied voorafgaand aan de civieltechnische werkzaamheden een archeologische begeleiding uit te voeren. Dit betekent dat aangetroffen vondsten en archeologische sporen worden geregistreerd en worden gedocumenteerd in één of meerdere leesbare vlakken. De exacte invulling van de werkzaamheden dient te worden vastgelegd in een door het bevoegd gezag goed te keuren Programma van Eisen (PvE). Dit kan ook een wijziging zijn van het bestaande PvE¹.

Periode	Tijd in jaren				
<i>Nieuwe tijd</i>	1500	na Chr.	-	heden	
<i>Late-Middeleeuwen</i>	1050	na Chr.	-	1500	na Chr.
<i>Vroege-Middeleeuwen</i>	450	na Chr.	-	1050	na Chr.
<i>Romeinse tijd</i>	12	voor Chr.	-	450	na Chr.
<i>IJzertijd</i>	800	voor Chr.	-	12	voor Chr.
<i>Bronstijd</i>	2000	voor Chr.	-	800	voor Chr.
<i>Neolithicum (Nieuwe Steentijd)</i>	5300	voor Chr.	-	2000	voor Chr.
<i>Mesolithicum (Midden Steentijd)</i>	8800	voor Chr.	-	4900	voor Chr.
<i>Paleolithicum (Oude Steentijd)</i>	300.000	voor Chr.	-	8800	voor Chr.

Tabel 2 Archeologische perioden

¹ Vanden Borre, 2007, PvE nummer 07-201

1 Inleiding

1.1 Algemeen

In opdracht van de gemeente Goes heeft ADC ArcheoProjecten een bureauonderzoek uitgevoerd in het plangebied Singelberg/Zusterstraat te Goes (gemeente Goes). Dit in het kader van een herziening van het bestemmingsplan van het plein.

Uitgangspunten van het provinciaal archeologiebeleid staan in de Nota Archeologie 2006-2012 van de provincie Zeeland. De provincie verwoordt daarin haar drie voornaamste ambities, zijnde (a) behoud “in situ”, (b) optimaliseren kennis voor beleid, en (c) ontsluiting archeologisch erfgoed. Voor gebieden met een verwachtingswaarde (IKAW, ZAA en ARCHIS) is de afweging van archeologische waarden noodzakelijk door middel van archeologisch (voor)onderzoek. Onderzoek moet gebeuren in gebieden met een middelhoge en hoge verwachtingswaarde volgens de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW). Gebieden met een lage of zeer lage verwachtingswaarde moeten niet onderzocht worden tenzij er een vondstmelding bekend is uit het Zeeuws Archeologisch Archief of uit het nationaal informatiesysteem, ARCHIS. Onderzoek en behoud dient door diegene die werkzaamheden uitvoert in de bodem, anders dan normaal (agrarisch) gebruik, betaald te worden.

Het doel van het bureauonderzoek is het verwerven van informatie over bekende of verwachte archeologische waarden binnen het omschreven gebied. Hiertoe zijn de volgende onderzoeksvragen opgesteld voor het plangebied:

- Is op de locatie naar verwachting nog een bodemarchief aanwezig?
 - Wat is (naar verwachting) de omvang, ligging, aard en datering hiervan?
- Indien het bureauonderzoek niet of onvoldoende antwoord kan geven op bovenstaande vragen:
- Welke vorm van nader onderzoek is nodig om de vragen 1 en 2 voldoende te kunnen beantwoorden?

Indien het bureauonderzoek voldoende antwoord kan geven op de vragen 1 en 2:

- In welke mate wordt een eventueel aanwezig bodemarchief verstoord door realisatie van de geplande bodemingreep?
- Eventueel: hoe kan deze verstoring door planaanpassing tot een minimum worden beperkt?

Het bureauonderzoek is uitgevoerd van 12-11-2007 tot en met 20-11-2007 door H. Vanneste (medior archeoloog), onder wetenschappelijke leiding van J. Vanden Borre (senior archeoloog).

1.2 Doelstelling & vraagstelling

Het doel van het bureauonderzoek is het verwerven van informatie over bekende of verwachte archeologische waarden binnen het omschreven gebied.

2 Methoden

Het bureauonderzoek bestond uit het bestuderen van kaartmateriaal en literatuur betreffende de geschiedenis van het plangebied. Daartoe zijn ondermeer de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW), de Archeologische Monumenten Kaart (AMK) van de provincie Zeeland, en geologische, bodemkundige en geomorfologische kaarten bestudeerd. Raadpleging van het gemeentearchief van Goes (GAG) en het Zeeuws Archeologisch Archief (ZAA) leverde relevante informatie op. Ook werden gegevens verzameld uit het Archeologisch Informatie Systeem (ARCHIS), een digitaal archief met archeologische vondstmeldingen en terreinen die wettelijk zijn beschermd of waarvoor een meldingsplicht bestaat in het geval van voorgenomen grondwerkzaamheden. Ook werden historische luchtfoto's bekeken. Het Algemeen Hoogtebestand Nederland (AHN) werd niet gebruikt, aangezien het terrein bebouwd is en deze bron dus weinig oplevert.

Het onderzoek is uitgevoerd conform de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), versie 3.1, in het bijzonder de specificaties LS01, LS02, LS03, LS04 en LS05. Het bureauonderzoek wordt gerapporteerd conform LS06. In aanvulling op de geldende Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie wordt het onderzoek uitgevoerd conform de “Handleiding Programma's van Eisen Zeeland”.

Het onderzoek bestaat uit zes onderdelen (specificaties LS01 t/m LS06). In de eerste vier onderdelen zijn de volgende werkzaamheden verricht:

- afbakening plangebied en vaststellen van de consequenties van het mogelijk toekomstige gebruik
- beschrijving van de huidige situatie en mogelijke verstoringen
- beschrijving van de historische situatie
- beschrijving van aardwetenschappelijke gegevens
- beschrijving van bekende archeologische waarden

Op grond van deze onderdelen wordt een gespecificeerde verwachting van het gebied opgesteld (specificatie LS05). Hierin wordt verwoord of, en zo ja, welke archeologische waarden worden verwacht. Indien deze worden verwacht worden de (veronderstelde) eigenschappen van de waarden zo gedetailleerd mogelijk aangegeven.

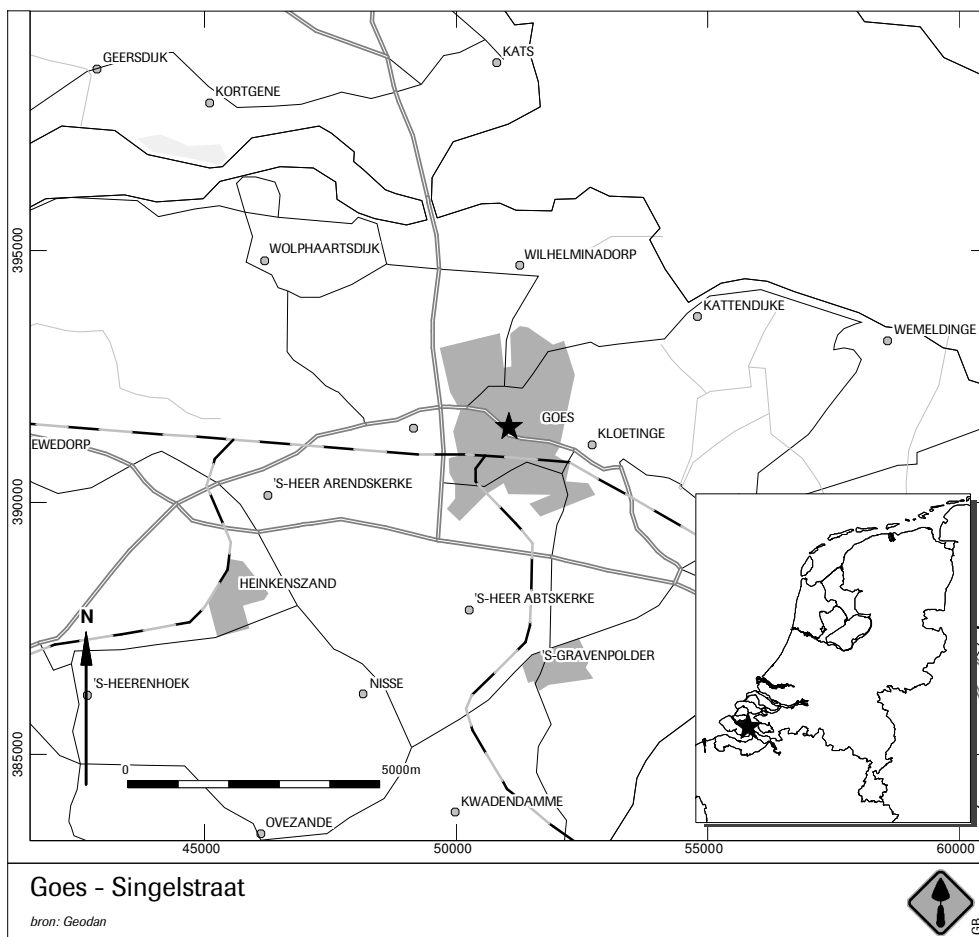
H. Jongepier (Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland) en F.H. de Klerk (Gemeentearchief Goes) leverden erg waardevolle informatie voor dit rapport, waarvoor we hen erg dankbaar zijn.

3 Resultaten

3.1 Afbakening plan- en onderzoeksgebied en vaststellen van de consequenties van het mogelijk toekomstige gebruik (LS01)

Het plangebied ligt in de bebouwde kom van Goes en bestaat uit verschillende percelen gelegen aan de Singelstraat en de Zusterstraat. Het totale plangebied is 4886m² groot en behoort tot de historische kern van Goes.

Afb. 1 Locatie van het plangebied

Het onderzochte gebied bevindt zich binnen een straal van ca. 100 m rondom het plangebied.

Aanleiding tot het onderzoek vormden de geplande civieltechnische werkzaamheden in het plangebied. Het betreft de herinrichting van de Singel- en Zusterstraat in het kader van het "Masterplan Binnenstad, fase 5". In het plangebied zal (stedelijk) groen worden aangeplant. Bij de geplande civieltechnische werkzaamheden zal de bodem tot 50 cm -mv ontgraven worden. Op een aantal plaatsen binnen het plangebied zal voor de afwatering een riooltje geplaatst worden. Op deze plaatsen zal de bodem tot maximaal 80 cm -mv verstoord worden.

De consequentie van de voorgenomen ingreep is dat eventuele waardevolle archeologische resten in de ondergrond worden aangetast.

3.2 Beschrijving van de huidige situatie (LS02)

Het plangebied is momenteel in gebruik als plein/parkeerplaats.

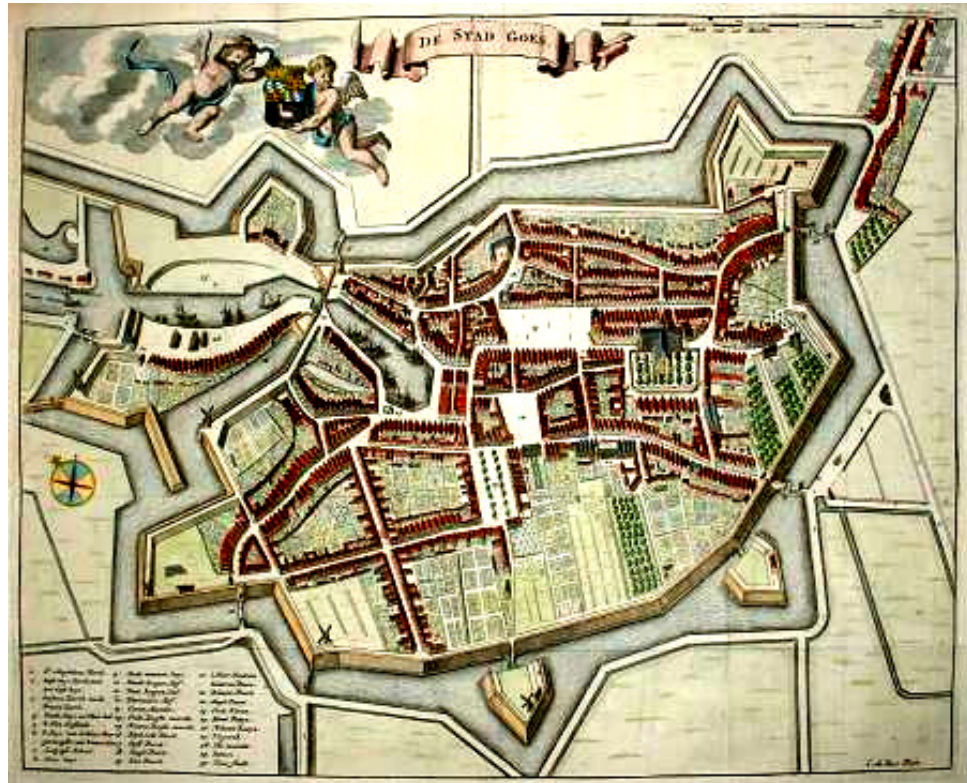
Afb. 2 Ligging van het plangebied

3.3 Beschrijving van de historische situatie en mogelijke verstoringen (LS03)

In dit hoofdstuk wordt eerst een beknopte geschiedenis van Goes weergegeven. Vervolgens wordt het plangebied op historisch kaartmateriaal geprojecteerd, waarna er dieper ingegaan wordt op enkele bijzondere gebouwen uit de geschiedenis van Goes, waaronder de Grote of Sint-Maria Magdalenakerk met bijhorend kerkhof, het Slot Ostende en het Klockhuys.

Beknopte geschiedenis van Goes

Het dorp Goes wordt al in 976 voor het eerst vermeld. Deze tekst vermeldt de naam *Curtagosum*². Het woord bestaat uit de waternaam *Gosa* met de aanduiding *Curt* wat vertaald werd als Korte Gos, waarvan de naam Goes afkomstig is.

Afb. 3 Het stadsplattegrond van Goes door C. Blye omstreeks 1696.

Het dorp Goes is ontstaan als havenplaats aan de rand van de kreek de Korte Gos. Op de kreekrug, ten zuiden van de havenplaats ontwikkelde zich de dorpskern van Goes, met een kasteelberg en de eerste parochiekerk³. De haven was bepalend voor de marktfunctie van het omliggende platteland. Door de snelle sociale en economische groei krijgt Goes in 1405 stadrechten. In 1471 verleende gravin Jacoba van Beieren officieel toestemming om de stad te versterken met stadsmuren en een gracht. Op grond van hetzelfde privilege werden een viertal poorten gebouwd op plaatsen waar bestaande wegen de stad binnenkwamen: de Oostpoort, de Ganzepoort, de Koepoort en de West- of 's-Heer Hendrikskinderenpoort⁴.

Goes bleef als havenstad eeuwenlang een grote marktfunctie behouden. Door overstromingen, verzanding van de verbinding met de zee en de grote stadsbrand van 1544 ging het Goes minder voor de wind. Een donkere schaduw, die de Spaanse bezetting van 1570 tot 1577 over de stad legde, bracht het einde van de welvaart. Na het uitbreken van de Opstand tegen het Spaanse

² <http://www.goes.nl/index.php?simaction=content&mediumid=4&pagid=536&stukid=2928>

³ De Klerk e.a., sd.

⁴ De Klerk e.a., sd.

bewind bleef Goes aanvankelijk trouw aan de koning⁵. Uiteindelijk verlaten de Spaanse troepen in 1577 Goes en in hetzelfde jaar sluiten Goes en Zuid-Beveland een overeenkomst met Prins Maurits van Nassau, een zogenaamde Satisfactie. In 1578 vindt een milde Beeldenstorm plaats in Goes en verliezen de rooms-katholieken hun kerk en kloosters. In 1585 laat Prins Maurits van Nassau een verdedigingsgordel aanleggen die nog gedeeltelijk aanwezig is.

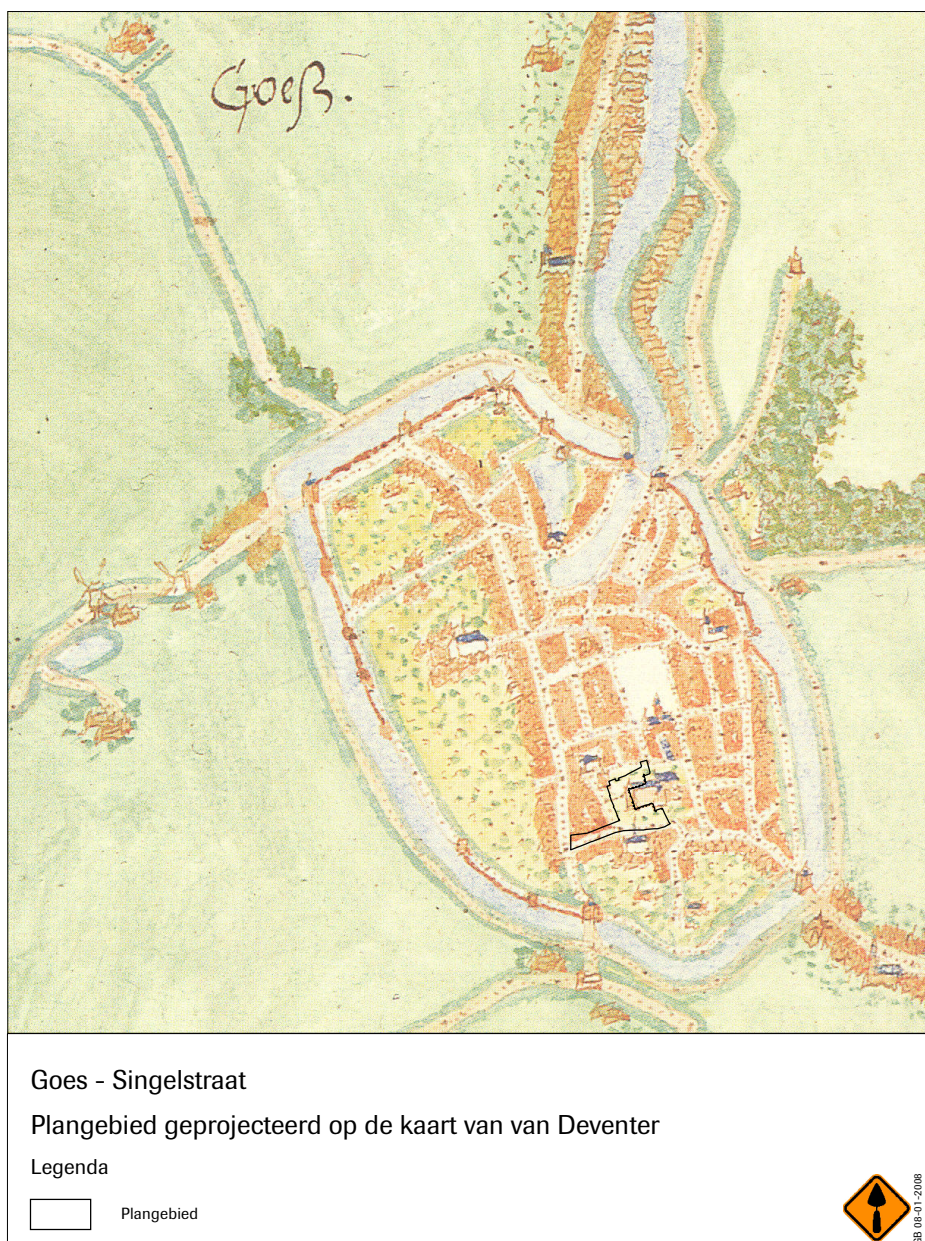
Vanaf 1845 werden de stadspoorten één voor één gesloopt teneinde de stad beter toegankelijk te maken voor het verkeer. In 1851 lag Goes nog vrijwel geheel binnen de stadswallen. Tot in de negentiende eeuw is Goes een kleine handelsstad in een agrarische streek. In 1868 krijgt Goes een treinverbinding, die echter niet tot industrialisatie leidt. In 1917 geraakte de stadsuitbreiding in een stroomversnelling, met de vaststelling door de gemeenteraad van het BOUWPLAN I en het BOUWPLAN II⁶. Maar pas in de tweede helft van de twintigste eeuw kent Goes een verregaande stadsuitbreiding door de toename van nieuwe wijken.

Historische gegevens betreffende het plangebied

Het plangebied ligt in het zuidelijke deel van de bebouwde kom van Goes. Het gebied waar het plangebied is gelegen, is vanaf de zestiende eeuw cartografisch goed gedocumenteerd. Deze kaartdocumentatie levert informatie op voor wat betreft het mogelijke voorkomen van oude, reeds verdwenen infrastructurele werken of voormalige bebouwing.

⁵ Idem.

⁶ Barth, 1989.

Afb. 4

Op een kaart van Jacob van Deventer die rond 1562 werd vervaardigd is er op en rond het plangebied reeds bebouwing aanwezig. De Grote of Maria-Magdalenakerk met er rond het kerkhof, het Slot Oostende en het Klockhuys staan reeds afgebeeld op deze kaart. Hier lag het kerkhof nog volledig rond de kerk. Ook het huidige stratenpatroon met betrekking tot het plangebied was toen reeds aanwezig. Op een kopergravure uit 1669 (afb. 3) is het kerkhof verkleind en beperkt het zich tot de ruimte tussen de huidige en de Sint-Maria Magdalenakerk. Het Manhuis is op deze gravure ook al weergegeven. Op een kaart van Kornelis van der Weel uit 1753, zijn de Franse Kerk en het Weeshuis weergegeven. Volgens C. Dekker, zouden er zes kerkhuizen⁷ gestaan hebben tegenover de Franse kerk en het weeshuis, waar nu het Historisch Museum De Bevelanden gevestigd is.

⁷ Dekker, 2002, p.327, afb. 142.

Afb. 5

Op het Minuutplan van omstreeks 1830 zijn de Roomsche Kerk en de pastorijswoning aangeduid, hoewel zij volgens het register van beschermde monumenten pas in 1906 werden gebouwd. Op deze kaart worden de straatnamen vermeld. De huidige Zusterstraat werd in die periode *Manhuisstraat* genoemd. De naam verwijst naar het in deze straat gelegen Manhuis (1655). De huidige Singelstraat werd anders gespeld, namelijk *Cingelstraat*. Het woord 'cingel/singel' verwijst vermoedelijk naar een muur of weg rond een stad. De *Cingelstraat* was toen een stuk kleiner. De *Manhuisstraat* liep in die periode verder tot het kruispunt van de *Kreukelmarkt*, het *Klokstraatje* en het *Kattestraatje*.

Perceelnummer	Minuutplan 1832
355	Kerk; eigenaar de Kerk
356	Kerkhof; eigenaar de Kerk
374	Huis en erf; eigendom van Keetlaar, Adriana Susanna weduwe van J. Benier; rentenierster
375	Huis en erf; eigendom van Gros, Maria weduwe van Olieslager; rentenierster
376	Huis en erf; Bussing, Johannes Willem; koopman
377	Huis en erf; Wijs, Johannis Petrus de; schilder
378	Huis en erf; Fouw, Jacobus van Renterchem de; penningmeester
379	Huis en erf; eigendom van Gros, Maria weduwe van Olieslager; rentenierster
748	Huis en schuur; Goes de Stad
749	Huis, erf en stal; Wintroy, Jan van; rentenier
774	Huis; Eckhardt, Johannis; bakker
775	Huis en pakhuys; Gemert, Servaas van; koopman
776	Huis en pakhuys; Gemert, Servaas van; koopman
777	Huis; Bos, Hendrikus; koopman
778	Huis; Bos, Hendrikus; koopman
779	Huis; Bos, Hendrikus; koopman
780	Huis; Maas, Elisabeth; winkelierster
781	Huis; Maas, Elisabeth; winkelierster
782	Huis; Maas, Elisabeth; winkelierster
784	Huis; Armen, de Roomsche
785	Huis; Bos, Pieterella; particuliere
786	Huis; Bos, Pieterella; particuliere
787	Huis; Gemert, Servaas van; negociant
788	Tuin; Kerk, Roomsche
789	Pastorij; Kerk, Roomsche
790	Kerk; Kerk, Roomsche
791	Huis; Laurusse, Laurus; huurkoetsier
792	Huis en erf; Hoest, Johannis; tapper
793	Huis en erf; Berge, Petrus Johannis van de; timmerman
794	Manhuis en erf; Goes, de Stad
795	Weeshuis en erf; Goes, het Weeshuis
796	Huis en erf; Goes, de Stad
797	Huis, Mardaga, Jahanna Elisabeth wed. A. Vaas; particuliere
798	Huis; Wulffaert, Jacobus; winkelier
799	Huis; Fouw, Geertrui de; rentenierster

Tabel 1 De historische situatie volgens het Minuutplan van ca. 1832.

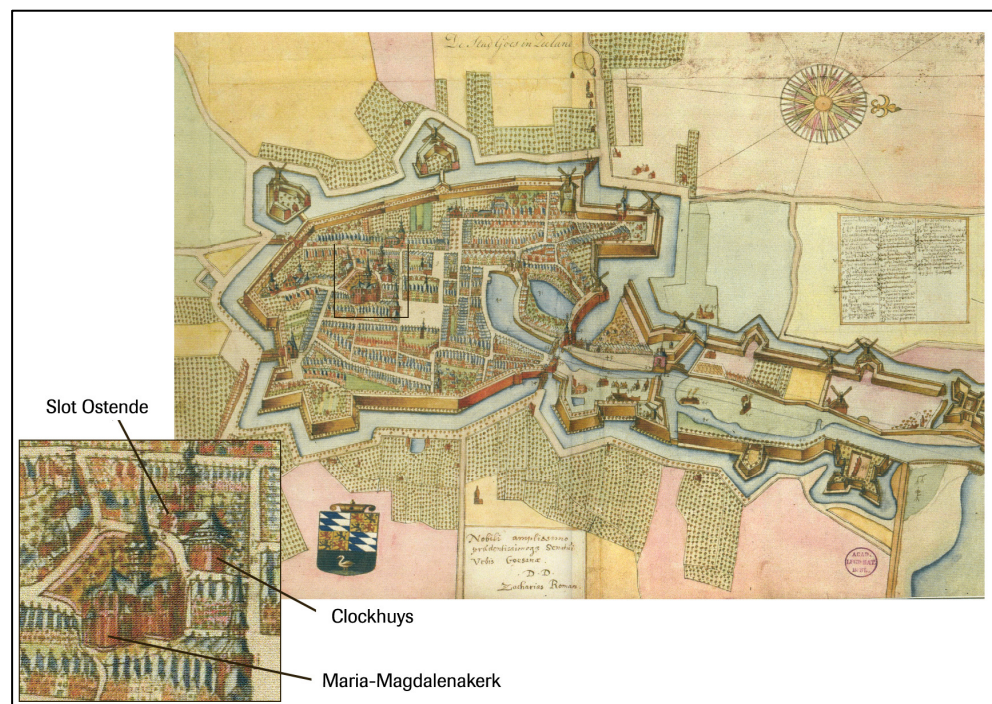
Historische gebouwen

a. Slot Oostende

Vermoedelijk lag een *mottekasteel* aan de oorsprong van het dorp Goes. Opgeworpen bergjes (*mottes*) met een versterkt gebouw erop, een voorhof en een gracht, zijn talrijk op Zuid-Beveland. Er wordt aangenomen dat het Slot Ostende te Goes, waarvan in 1300 sprake is, een woontoren was die in de late 13de eeuw was gebouwd ter vervanging van een kasteelbergje of *mottekasteeltje*. Het kasteel lag ten noordwesten van de kerk en de huidige Singelstraat. De voorloper van het Slot Ostende zou gesitueerd moeten worden ter plaatse van de huidige Rooms-Katholieke Kerk en de pastorie. De woontoren zou dan gebouwd zijn in het voorhof als een modernisering van de kasteelhoeve bij de *motte*. Het kasteelterrein zou zich uitgestrekt hebben tussen de Zusterstraat en de Sint-Adriaanstraat en was omringd door een gracht^a. Van de 12de-eeuwse motte, is tot op heden niets aangetroffen. Vermoedelijk werd de *motte* in het begin van de 14de eeuw afgegraven.

^a Dekker, 2002, p.107-108.

In 1970 werden door dhr. Abelman sporen aangetroffen van 14de eeuwse bewoning van het kasteel. Hiervan werden toen de resten van de oostelijke kasteelmuur met aangrenzende gracht gedocumenteerd. Bij vergelijking van de gevonden resten van de grachtmuur bleek dat de nog steeds bestaande kadastrale scheidingen overeenkomen met de aangetroffen grachtmuren⁹. Tijdens de sloop van een pand op de hoek van de St. Adriaanstraat en de Wijngaardstraat werd in 1989 de hoek van de oorspronkelijke ommuring van het slot Oostende aangetroffen¹⁰. Ook de kelders, die in de bebouwing van het Grieks restaurant zijn opgenomen, dateren uit die periode¹¹. In 1992 werden de resten van de aanzet van een ronde toren gevonden op de perceelscheiding van de panden op de hoek van de Oostendestraat met de Sint-Adriaanstraat. Deze muurresten behoorden mogelijk ook bij het kasteel. Voor de ingang van de Magdalenakerk werden in 1994 fundamente van een naar het oosten gericht poortgebouw vastgelegd. Het fundament bestond uit twee delen van achthoekige torens die verbonden waren met tussenliggend muurwerk¹². Dit poortgebouw kan mogelijk verband houden met het slot Oostende. Gezien de oriëntatie is het echter ook mogelijk dat er een relatie is met de kerk.

Afb. 6 Het stadsplattegrond van Goes door Zacharias Roman (1595 – 1675) met aanduiding van de Maria-Magdalenakerk of Grote Kerk, het Clockhuys en het Slot Oostende.

b. Het Clockhuys

Het klokhuis was eigendom van de stad en stond onder beheer van de kerkmeesters. Het klokkehuis werd in 1384 gebouwd. De bouw van het klokhuis was bedoeld voor de kerk om de aanvang van de missen aan te kondigen.¹³ Deze toren is in 1661 wegens bouwvalligheid afgebroken. Ter hoogte van het klokhuis werd naar aanleiding van de bouw van de ABN-AMRO bank aan het kerkplein in de 1970 een archeologische verkenning uitgevoerd. Tijdens deze verkenning werd het fundament van de toren aangetroffen. Deze vierkante toren meet aan de buitenzijden 7,35 bij 7,5 meter en had een muurdikte van 1,75 tot 1,85 meter. Aan de hand van het baksteenmateriaal (24x12x6 cm) werd de structuur in het derde kwart van de 14^e eeuw gedateerd.

⁹ Oele, s.d.

¹⁰ Abelman, 1989.

¹¹ Van Dierendonck, 2000.

¹² Van der Linden, 1994.

¹³ Idem, 2002, p. 118.

c. De Grote of Sint-Maria Magdalenakerk

De parochiekerk van Goes bestond in de tweede helft van de 12de eeuw en uit enkele gegevens is bekend dat zij gewijd was aan Sint Maria Magdalena¹⁴. In de loop van de volgende eeuwen wordt de kerk regelmatig vergroot. Van de vroegere bouwfases van de kerk is echter vrij weinig gekend. Uit de 15de eeuw zijn er wel bronnen bekend die de bouwgeschiedenis van de kerk weergeven. Archeologische gegevens ontbreken echter. In de 16de eeuw was de kerk nog geheel vrijstaand en rondom de kerk lag het kerkhof, omgeven door een muur met poorten. Op 11 september 1616 brak een grote brand uit, waardoor een groot deel van de kerk verwoest werd. In 1619 werd reeds begonnen met de herbouw van de kerk. In de loop van de 17de eeuw wordt het kerkhof verkleind en het was in gebruik tot aan het einde van de 18de eeuw.

Tijdens voorbereidende grondwerken die uitgevoerd werden op de Singelstraat, ten zuiden van de Grote Kerk of Maria Magdalenakerk werden begin november 2007 skeletresten, de oude kerkhofmuur en een aantal funderingen aangetroffen (afb.12). De werkzaamheden werden stilgelegd en er werd een noodopgraving uitgevoerd door ADC ArcheoProjecten.

Afb. 7 Overzichtsfoto van de kerkhofmuur (links) en de herbruikte grafstenen (rechts). (F. de Klerk)

Tijdens de noodopgraving werden vanaf 20 cm -mv begravingen aangetroffen, waarbij er steeds aanwijzingen aanwezig waren van bekisting (ijzeren nagels, houtresten). De oriëntatie van de aangetroffen graven was, op drie uitzonderingen na steeds dezelfde. De skeletten lagen met het hoofd naar het westen en de voeten naar het oosten. Drie graven waren zuidwest-noordoost georiënteerd, waarbij het hoofd naar het zuidwesten gericht was. De houding van de skeletten was meestal relatief identiek. De meeste skeletten lagen op de rug, met de armen naast zich of gekruist. Eén individu werd gehurkt in een kleinere bekisting aangetroffen. Duidelijke bijgaven werden niet aangetroffen binnen de gesloten context van de bekistingen. Bij 1 individu werden de speldjes van een lijkwade op het skelet aangetroffen.

¹⁴ Dekker, 2002.

Tijdens de noodopgraving kwamen tevens een aantal funderingen aan het licht, waarvan één ervan met zekerheid geïnterpreteerd kan worden als kerkhofmuur. Opvallend was een structuur die bestond uit een reeks grafplaten afkomstig uit een kerk. Vermoedelijk gaat het om *spolia* gerecupereerd uit de voorganger van de huidige kerk die in de 17de eeuw is afgebrand.

De fundering van de kerkhuizen, zoals hierboven beschreven, werden eveneens aangetroffen.

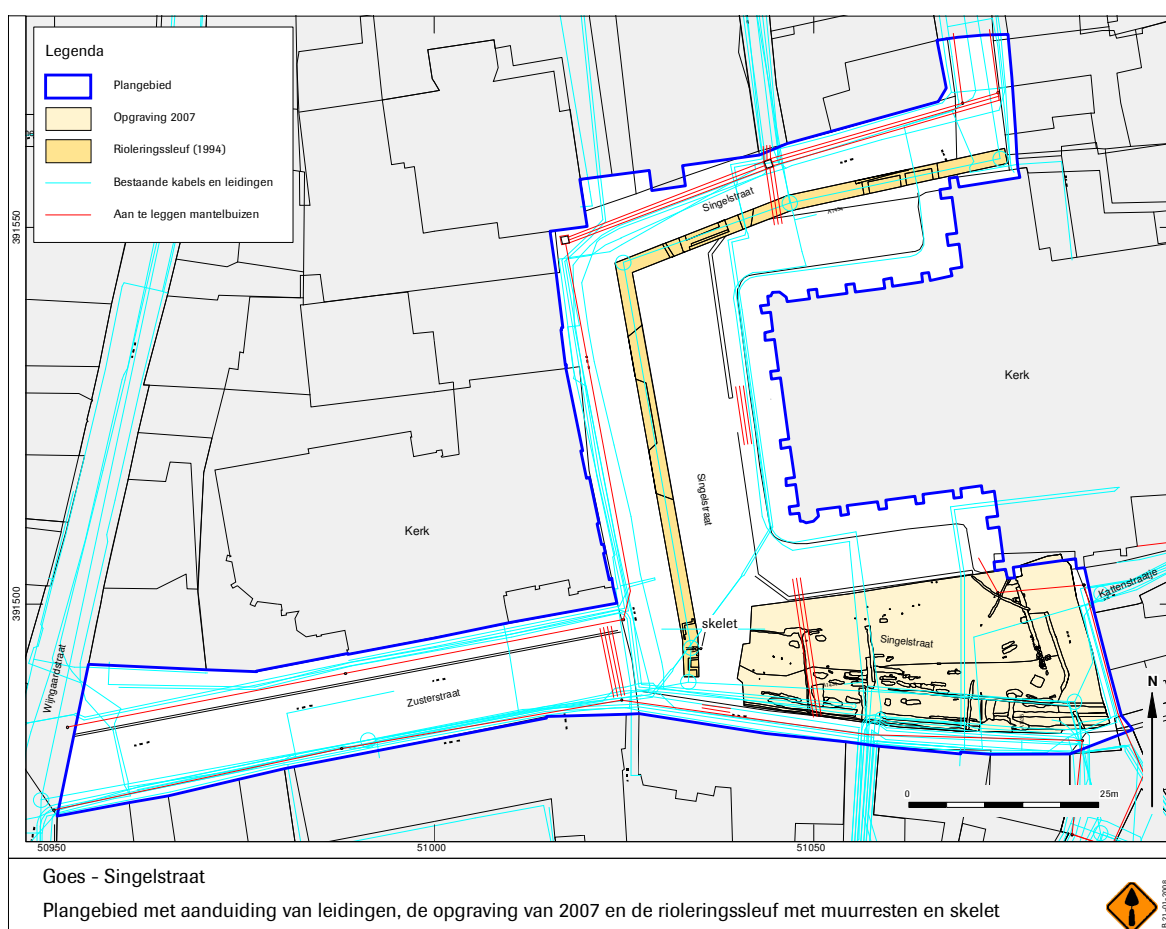
Recente verstoringen

Ter hoogte van de ABN/AMRO-bank, werden bij de sloop van de voormalige bebouwing in 1970 de archeologische waarden verstoord.

In 1994 werd de bodem aan de zuidzijde van de Singelstraat verstoord door het plaatsen van een waterleiding. Hiervoor werd een sleuf gegraven van circa 0,65 meter breed. Tevens werd toen de bestaande riolering vervangen, waarvoor een sleuf werd gegraven met een breedte van circa 2 meter. De sleuf werd gegraven op 6 meter voor de hoofdingang van het Museum voor Zuid- en Noord-Beveland en werd 55 meter in noordelijke richting getrokken. Vanaf dit punt, ter hoogte van het Griekse restaurant Rhodos, werd de sleuf verder getrokken in de richting van de Korte Kerkstraat.

Bovenstaande werkzaamheden werden archeologisch begeleid. De aangetroffen archeologische waarden gedocumenteerd en geregistreerd.

De bestrating van het plein heeft de archeologische waarden nauwelijks verstoord, gezien men bij voorbereidende graafwerkzaamheden voor de herinrichting van het plein in het najaar van 2007 een reeks begravingen vanaf 20 cm onder het maaiveld aantrof.

Afb. 8

3.4 Beschrijving van aardwetenschappelijke gegevens (LS04)

Goes maakt deel uit van het zuidwestelijke zeeleigebied en is gelegen op het noordelijk deel van het Zeeuwse eiland Zuid-Beveland.

De geologische ontwikkeling in het gebied is in hoge mate bepaald door de relatieve zeespiegelstijging, in combinatie met de getijden. Deze zeespiegelstijging vond plaats vanaf het Vroeg-Atlanticum (Mesolithicum, 6.700 v. Chr.). Pas in het Laat-Atlanticum (Vroeg-Neolithicum, 4.400 v. Chr.) zijnde pleistocene afzettingen van het plangebied ondergelopen en ontstond een getijdengebied met platen, slikken en schorren. De afzettingen van Calais zijn bij een open kust gevormd tot in het Vroeg-Subborea (Midden-Neolithicum, 3.500 v. Chr.). Deze afzettingen zijn overwegend zandig, en bovenin vrij kleiig. De klei is niet gerijpt, en is bovenin gekenmerkt door het voorkomen van veel rietwortels.

De rietvegetatie vertegenwoordigt het begin van veenvorming op grote schaal in het Subborea; na 4.400 v. Chr. begon het getijdengebied geleidelijk te verlanden, en plaatselijk begon er zich veen te vormen op de getijdenafzettingen, zodat er in het Midden-Subborea (Laat-Neolithicum, 3.100 v. Chr.) een nagenoeg gesloten kustbarrière van strandwallen ontstond met daarachter een groot veengebied (Hollandveen). Het milieu veranderde in het Subborea van brak naar zoet en vervolgens van eutroof naar oligotroof¹⁵. De aanwijzingen van bewoning tot in het Vroeg-Subatlanticum (IJertijd, 250 v. Chr.) zijn vooral aangetroffen in het strandwallengebied.¹⁶

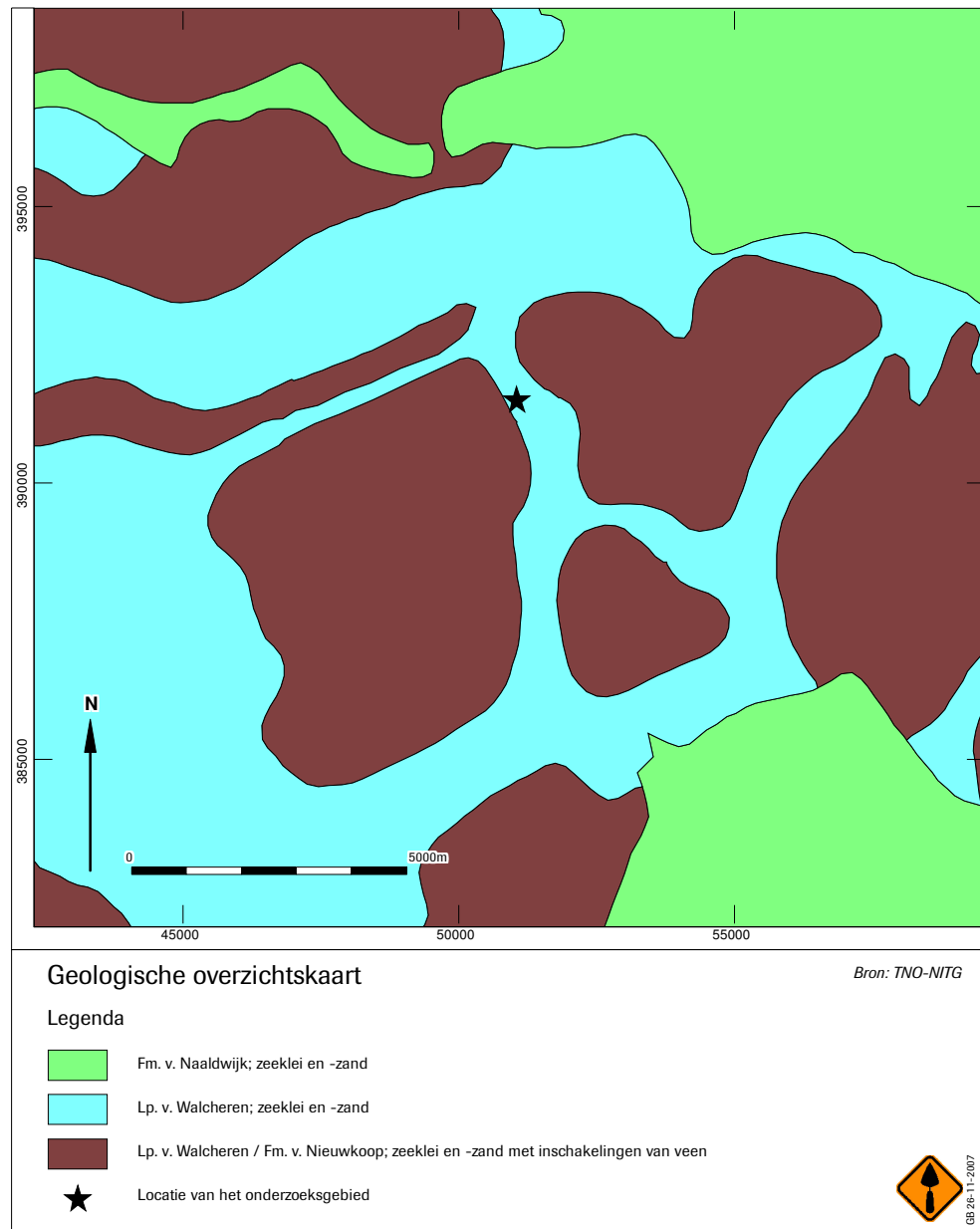
Pas in de periode dat de mariene invloed was afgenomen en delen van het hoog opgegroeide veen voldoende ontwaterd waren, werden delen van het veen bewoond. Na het begin van de jaartelling, in de Vroeg-Romeinse tijd (50 n. Chr.), nam de bewoningsintensiteit in het gehele Zeeuwse kustgebied af. Tijdens de Midden-Romeinse tijd (200 n. Chr.) keerde de mens weer op grote schaal terug naar het Zeeuwse kustgebied, met name naar het veengebied. Grote delen van het veengebied zijn door de grootschalige verbreiding van de bewoning ontwaterd. De mens heeft het natuurlijke ontwateringsproces via kreekjes en riviergeulen bevorderd door het graven van sloten. In het Midden-Subatlanticum (Laat-Romeinse tijd, 350 n. Chr.), kreeg de zee weer vat op het veengebied: door de ontwatering, oxidatie en het afgraven van veen daalde het maaiveld, waardoor er weer sprake was van een getijdengebied.

In het Laat-Subatlanticum (Late-Middeleeuwen, 1000 n. Chr.) werd het strandwallengebied plaatselijk door de zee doorbroken waardoor het veengebied tot ver landinwaarts werd aangetast door inbraken van de zee. De oudere afzettingen werden bij deze inbraken grotendeels opgeruimd. De afzettingen van Duinkerke, die daarbij tot stand kwamen, liggen thans in nagenoeg heel Zeeland overal aan het oppervlak, ook in de omgeving van Goes. De klei-op-veengebieden die na het begin van de jaartelling niet waren aangetast door erosie staan bekend als Oudland. De gebieden die na de eerste bedijkingen door inpoldering zijn gewonnen worden Nieuwland genoemd. Het veen dat niet werd weggeslagen, werd met zout en water doordrenkt. In de Middeleeuwen werd dit veen op grote schaal weggegraven voor zoutwinning. In deze periode heeft er een ware kolonisatie van het getijdengebied plaats gevonden. Na eeuwen van overstroming waren de schorren hoog opgelid, slechts tijdens stormvloedden kwamen deze hoge delen af en toe weer onder water te staan.

Ter beveiliging wierp men kleine vluchtheuvels op. In de 11de en 12de eeuw begonnen de bewoners zich met dijken tegen stormvloedden te beschermen. Daarnaast vonden omvangrijke veenontginningen plaats. Dit had een aanzienlijke verlaging van en erosie van het oppervlak tot gevolg. Deze erosie werd in de hand gewerkt door slecht onderhoud van dijken. Dit had tot gevolg dat dijkdoorbraken tijdens een stormvloed catastrofale gevolgen kon hebben waarbij veel land verloren ging.

¹⁵ Berendsen, 1997.

¹⁶ Vos & Van Heeringen, 1997.

Afb. 9 Het plangebied op de geologische kaart van Nederland.

Op de Geologische Kaart van Nederland 1:50.000, Blad Beveland, wordt ter plaatse van het plangebied een zone weergegeven met code AO2. Dit betekent dat de bodemopbouw hier bestaat uit Afzettingen van Duinkerke II op Hollandveen op Afzettingen van Calais (kei op zand), huidige formatie van Naaldwijk, laagpakket van Walcheren. Onmiddellijk ten oosten van het plangebied ligt een zone met code DO.3a. Dit betekent dat de bodemopbouw hier bestaat uit diepreikende geul-Afzettingen van Duinkerke IIIb, huidige Formatie van Naaldwijk, Laagpakket van Walcheren.

Op de Bodemkaart van Nederland, kaartblad 48 oost, is het plangebied niet gekarteerd vanwege de ligging in de bebouwde kom van Goes. Na extrapolatie van de omliggende gebieden zou het plangebied kunnen liggen op geëgaliseerde en verwerkte zeekleigronden met plaatselijk veen binnen 120 cm op klei (AEm8). Volgens de bodemkaart kunnen in het plangebied is het eveneens mogelijk dat zich ter hoogte van de onderzoekslocatie poldervaaggronden bevinden (Mn15A/Mn15C).

Op de Geomorfologische kaart van Nederland, is het plangebied niet gekarteerd vanwege de ligging in de bebouwde kom van Goes. In de zone ten zuidwesten van de bebouwde kom bevinden zich enerzijds geëgaliseerde welvingen in plaatselijk gemoerde getijafzettingen (3L27), anderzijds situeert zich hier een geëgaliseerde vlakte van plaatselijk gemoerde getijafzettingen (2M51). Grenzend aan het plangebied bevindt zich een getij-inversierug (3K33). Tussen de getij-inversierug en de geëgaliseerde zone ten zuidoosten van de bebouwde kom, bevindt zich een zone met welvingen in getij-afzettingen (3L20).

3.5 Beschrijving van archeologisch bekende gegevens

In het onderzoeksgebied zijn de volgende archeologische (indicatieve) waarden vastgesteld:

Bron	Omschrijving
IKAW	Middelhoge en hoge indicatieve archeologische waarde
AMK	AMK-terreinen 13456
waarnemingen ARCHISII	Archis-waarnemingsnummers 236046, 408856, 20797, 236166, 37707, 21025, 236160; 20799, 49906, 21026 en 236159
onderzoeksmeldingen ARCHISII	Onderzoeksmeldingsnummer 4075
Gebouwen opgenomen in het Register van beschermde monumenten ingevolge artikel 6 van de Monumentenwet 1988	Monumentnummers 16375, 16376, 16377, 507880, 507881, 507882, 507850, 507851, 507852, 16394 en 16393.

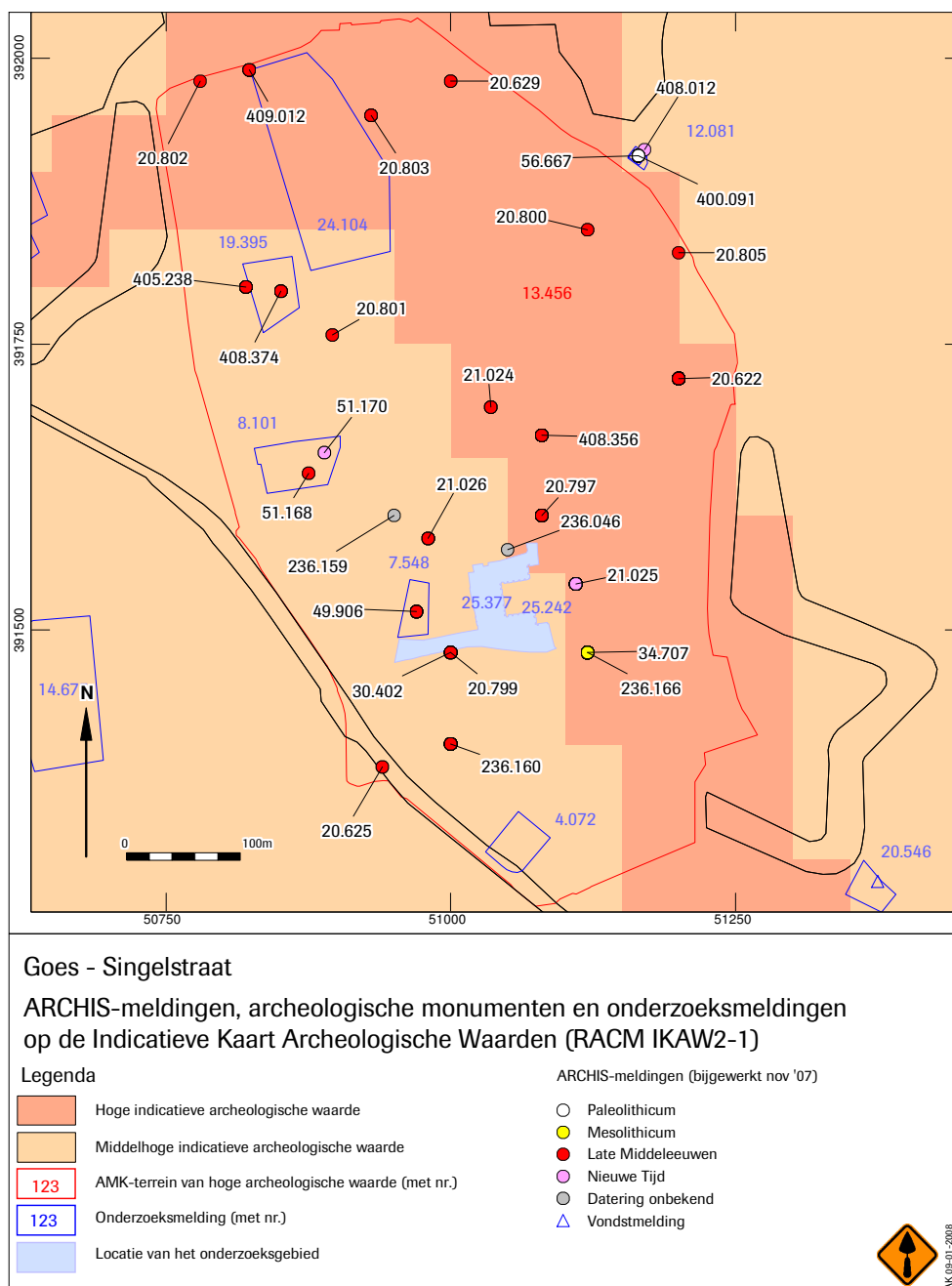
De onderzoekslocatie is gelegen binnen een zone die op de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden in Nederland wordt weergegeven als een zone met een middelhoge archeologische verwachting. In het noordoostelijke deel van het plangebied geldt een hoge archeologische trefkans.

In het plangebied zelf zijn tot op heden geen archeologische vondsten of waarnemingen bekend. In de omgeving van het plangebied en met name binnen de grenzen van de oude vesting Goes zijn verschillende waarnemingen bekend die gedateerd worden in de Late Middeleeuwen B/Nieuwe Tijd. Enkel de waarnemingen in de directe omgeving van het plangebied zullen behandeld worden.

In de directe omgeving zijn verschillende archeologische waarnemingen bekend uit de Late Middeleeuwen/ Nieuwe Tijd bekend, waarvan een aantal zijn gelegen op enkele tientallen meters van het plangebied.

Op circa 10 meter ten noorden van het plangebied werden tijdens een archeologische inspectie achter het pand St.-Adriaanstraat 23 enkele waterbakken uit de zeventiende tot negentiende eeuw waargenomen. De archeologische inspectie werd uitgevoerd door dhr. J. Abelmann, ROB-correspondent (Archis-waarnemingsnummer 236046). Bij graafwerkzaamheden voor de reconstructie van de Grote Markt, ongeveer 110 meter ten noorden van het plangebied, werden diverse vondsten gedaan (Archis-waarnemingsnummer 408356). Verspreid over het terrein werden metaalvondsten gedaan waaronder een koperen munt uit de Nieuwe tijd A en een stempelzegel uit de Late Middeleeuwen B-Nieuwe Tijd A. In de noordoost hoek van het plein werd een bakstenen fundering uit de Nieuwe Tijd A - Nieuwe Tijd B aangetroffen. Aan de zuidzijde van het plein werd op een diepte van circa 1,5 tot 2 meter onder het straatniveau een zwarte afval laag met beer, aardewerk en leer aangetroffen uit de Late Middeleeuwen B - Nieuwe Tijd C.

Aan het stadhuis, op zo'n 60 meter ten noordoosten van het plangebied, werden in een afvalput munten, glas, aardewerk, botmateriaal en een vuurwapenfragment aangetroffen. Aan de hand van het vondstenmateriaal werd de afvalput in de Nieuwe Tijd A- Nieuwe Tijd B gedateerd (Archis-waarnemingsnummer 20797).

Afb. 10: Het plangebied op de Archeologische kaart Archeologische Waarden.

In 1997 heeft de Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland afdeling Zeeland in samenwerking met de museum-assistent van het Museum voor Zuid- en Noord-Beveland een noodopgraving uitgevoerd aan de Lange Kerkstraat 50, op ongeveer 30 meter ten oosten van het plangebied. Daarbij zijn grote hoeveelheden vondsten aan het licht gekomen uit een waterput en twee beerputten uit de Nieuwe Tijd A (Archis-waarnemingsnummer 236166). Het onderzoek stond onder leiding van dhr. H. Hendrikse, depotbeheerder van het Provinciaal Depot voor Bodemvondsten Zeeland (Archis-waarnemingsnummer 34707). Iets ten noorden, aan de Lange Kerkstraat 19, werd een beerput aangetroffen (Archis-waarnemingsnummer 21025). De beerput bevatte aardewerk, bot- en bouwmaterialen uit de periode tussen 1580 en 1680.

Tussen de Zuster- en de Korte Kerkstraat zijn bij rioleringswerken diverse vondsten gedaan (Archis-waarnemingsnummer 236160). Aan de zuidzijde van de Singelstraat trof men menselijke skeletdelen, een keienbestrating en funderingsresten aan (Afb. 13). De bebouwing bestond uit een zestal huizen, vermoedelijk afgebroken in 1614. Dezelfde fundering werd aangetroffen voor de hoofdingang van het Museum voor Zuid- en Noord-Beveland. Aan de westzijde van de

Singelstraat, voor de Maria-Magdalenakerk, werd op 1 meter onder het wegdek, een zware fundering aangetroffen, mogelijk het poortgebouw van het voormalige slot Oostende. Het fundament bestond uit rode baksten en omvatte twee delen van achthoekige torens verbonden door tussenliggend muurwerk. Aan de noordzijde van de Singelstraat werden restanten aangetroffen van huizen de zeventiende eeuw. Opmerkelijk was de fundering vlak voor de hoek Singelstraat/Korte Kerkstraat. Hier werd een fundament aangetroffen, bestaande uit kloostermoppen op 2 meter onder het wegdek. Aan de hand van het baksteenformaat werd de fundering gedateerd in de dertiende - veertiende eeuw. Op dezelfde locatie werd een grote hoeveelheid menselijke skeletten opgegraven. Verder bevonden tussen de fundering en de begravingen afvallagen met aardewerk, steengoed, metaal en dierlijk botmateriaal.

Aan de Singelstraat 13, ten zuidwesten van het plangebied, werden ter hoogte van het oude weeshuiscomplex diverse vondsten gedaan waaronder aardewerk en bouw materiaal uit de Late Middeleeuwen B – Nieuwe Tijd C (Archis-waarnemingsnummer 20799).

Aan Zusterstraat 2, ongeveer 50 meter ten westen van het plangebied, werden tijdens de uitvoering van een archeologisch booronderzoek door SOB Research archeologische indicatoren uit de Late Middeleeuwen of Nieuwe Tijd aangetroffen (Onderzoeksmelding Archis 7548). Het betreft vondsten die in de antropogene ophoogpakketten werden gevonden (Archis-waarnemingsnummer 49906).

Ten noordwesten van het plangebied, aan de Wijgaardstraat 20, werd één van de hoeken van het Slot Ostende aangetroffen (Archis-waarnemingsnummer 21026). Ter hoogte van de Wijgaardstraat 7, op ongeveer 100 meter ten noordwesten van het plangebied, werd tijdens door twee medewerkers van het Museum voor Zuid- en Noord Beveland een voeg zeventiende eeuwse waterput gevonden, die later herbruikt is als beerput. Op dezelfde locatie werd nog een waterbak uit de negentiende eeuw gevonden (Archis-waarnemingsnummer 236159).

Het plangebied bevindt zich in de oude stadskern van Goes, dat op de Archeologische Monumentenkaart van de Provincie Zeeland staat aangeduid als een terrein van hoge archeologische waarde (AMK-nummer 13456).

Beschermde Monumenten

Verschillende gebouwen, grenzend aan het plangebied, zijn opgenomen in het Register van beschermde monumenten ingevolge artikel 6 van de Monumentenwet 1988.

De Grote of Maria Magdalenkerk betreft een laat-Gotische kruisbasiliek, waarvan het driebeukige koor dateert uit het derde kwart van de vijftiende en de transepten in het begin van de zestiende eeuw voltooid werden. Het schip werd na een brand in 1619 vervangen door het huidige (Monumentnummer 16375). Monumentnummer 16376 betreft een gebouw waarin zich enkele overblijfselen bevinden van het voormalige Slot Oostende, met name een veertiende eeuwse kelder zich aan de Singelstraat 5. Twee huisjes uit de zeventiende of achttiende eeuw aan de Singelstraat 9 en 11 zijn bekend onder het monumentnummer 16377. Beide huisjes, zonder verdieping en onder zadeldaken, worden van elkaar gescheiden door een brandgevel met rookkanaal.

Aan de Singelstraat 7 en 9 werden 2 gebouwen tot monument benoemd. Het complex kreeg monumentnummer 507880. Beide gebouwen kregen ook een afzonderlijk monumentnummer: de Rooms-katholieke kerk (monumentnummer 507887) en de pastorie (monumentnummer 507882). Beide gebouwen werden aan het begin van de twintigste eeuw gebouwd. De kerk, genaamd Heilige Maria Magdalena, werd in neo-gotische stijl als kruisbasiliek uitgevoerd. De aangebouwde pastorie werd in overgangsfachwerk vorm gegeven.

Monumentnummer 507850 werd gegeven aan een complex van 2 oorspronkelijk individuele, nu intern met elkaar verbonden, gebouwen. Beide onderdelen maakten deel uit van het weeshuis. Het linkerpand, Singelstraat 13, werd omstreeks 1875 in eclectische stijl gebouwd (Monumentnummer 507852). Het rechterpand, aan de Singelstraat 11, werd in 1869 in eenvoudig classicistische stijl gebouwd als armen- en wezenschool (Monumentnummer 507851). Op deze locatie stond voorheen een kapel en later de Franse Kerk.

Aan de Zusterstraat 11 bevindt zich monumentnummer 16939. Het pand werd in 1655 gebouwd als "Tehuis voor Ouden van Dagen". Ter hoogte van de Zusterstraat 13 situeert zich de

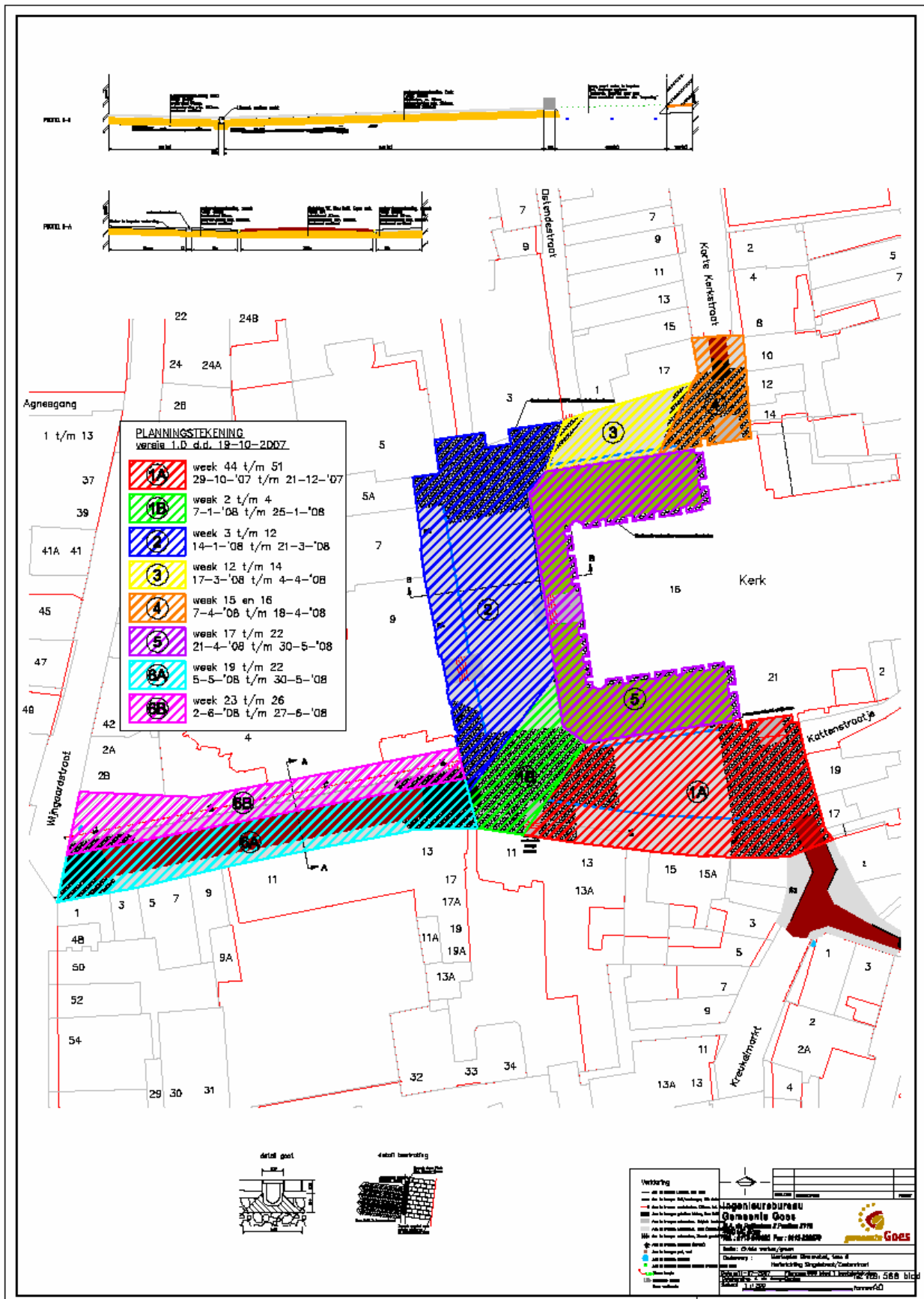
toegangspoort tot het voormalige burgerweeshuis. Dit monument is opgebouwd uit een hardstenen boogpoort, voorzien van het Wapen van Zeeland en voorts van Guirlandes en kinderfiguren (monumentnummer 16394).

3.6 Gespecificeerde verwachting (LS05)

Aan het plangebied kan een hoge archeologische verwachting toegekend worden, vanwege de ligging in de kern van de in de late Middeleeuwen tot stad uitgegroeide nederzetting Goes. Uit de directe omgeving van het plangebied zijn verschillende archeologische waarnemingen gedaan uit de late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd. Het ging hierbij niet alleen om artefacten, maar ook om muurresten, begravingen en funderingsresten die onder de recentere bebouwing aanwezig zijn.

In het volledige plangebied is de kans op het aantreffen van eventuele archeologische resten uit de Late Middeleeuwen/Nieuwe Tijd hoog. Binnen het plangebied werd de bodem echter verstoord bij de vernieuwing van de riolering in de Singelstraat en bij de sloop van een gebouw ter hoogte van de ABN/AMRO-bank. Deze werkzaamheden werden archeologisch begeleid. De resultaten ervan werden gedocumenteerd en geregistreerd.

Binnen het plangebied worden begravings- en bewoningssporen verwacht. Restanten van het Slot Oostende en het Klockhuys worden verwacht in deelgebied 2. De oude kerkhofmuur en begravingen worden verwacht rondom de Grote Kerk, in deelgebied 1A, 1B, 2, 3, 4 en 5. Binnen het volledige plangebied kunnen restanten van oude bebouwing aangetroffen worden. De archeologische resten worden direct onder de huidige bestrating verwacht. Over de omvang van eventuele resten valt geen uitspraak te doen. Uit een eerste noodonderzoek is gebleken dat de archeologische resten goed bewaard zijn.

Afb. 11 Planningsstekening Goes Masterplan 5de fase

4 Conclusies

Zijn er (aanwijzingen voor) archeologische waarden in het plangebied aanwezig en, zo ja, wat is naar verwachting de omvang, ligging, aard, datering en waardestelling hiervan?

In het volledige plangebied is de kans op het aantreffen van eventuele archeologische resten uit de Late Middeleeuwen/Nieuwe Tijd hoog. Binnen het plangebied werd de bodem echter verstoord bij de vernieuwing van de riolering in de Singelstraat en bij de sloop van een gebouw ter hoogte van de ABN/AMRO-bank. Deze werkzaamheden werden archeologisch begeleid. De resultaten ervan werden gedocumenteerd en geregistreerd.

Binnen het plangebied worden begravings- en bewoningssporen verwacht. Restanten van het Slot Oostende en het Klockhuys worden verwacht in deelgebied 2. De oude kerkhofmuur en begravingen worden verwacht rondom de Grote Kerk, in deelgebied 1A, 1B, 2, 3, 4 en 5. Binnen het volledige plangebied kunnen restanten van oude bebouwing aangetroffen worden. De archeologische resten worden direct onder de huidige bestrating verwacht. Over de omvang van eventuele resten valt geen uitspraak te doen. Uit een eerste noodonderzoek is gebleken dat de archeologische resten goed bewaard zijn.

In welke mate worden deze waarden verstoord door realisatie van de geplande bodemingreep?

Direct onder het maaiveld kunnen resten verwacht worden van begravingen en bewoning uit de Late Middeleeuwen/Nieuwe tijd. Bij de noodopgraving die eind 2007 werd uitgevoerd ten zuiden van de Grote Kerk of Maria Magdalenakerk werden archeologische resten aangetroffen op 20 cm –mv. Tijdens de geplande civieltechnische werkzaamheden zal de bodem tot 50 cm –mv ontgraven worden. Op een aantal plaatsen binnen het plangebied zal voor de afwatering een riooltje geplaatst worden. Op deze plaatsen zal de bodem tot maximaal 80 cm –mv verstoord worden.

Hoe kan deze verstoring door planaanpassing tot een minimum worden beperkt?

Gezien de aard van de ingreep zijn er geen mogelijkheden de verstoring te beperken. De geplande civiele werken zijn namelijk reeds tot het minimum herleid met het oog op de conservering van de archeologische waarden. De verwachte muurresten, begravingen en andere archeologisch waardevolle sporen binnen de 50 à 80 cm onder het maaiveld, zullen verstoord worden. Waar skeletten verwacht worden en/of gevonden worden, is het raadzaam de bodem 20 cm extra af te graven. Alle gevonden sporen, ook deze binnen de 20 extra cm dienen onderzocht te worden. Na afloop van het archeologisch onderzoek dient eerst 20 cm zand te worden opgebracht. Dit zand moet een stabiliserende buffer vormen tussen de niet verstoorde skeletresten en de funderingslagen van de straat.

Indien de eventuele archeologische waarden niet kunnen worden behouden: Welke vorm van nader onderzoek is nodig om de aanwezigheid van archeologische waarden en hun omvang, ligging, aard en datering voldoende te kunnen bepalen om te komen tot een selectiebesluit?

De waarden zullen door de uitvoering van grondwerken globaal tot op een diepte van 50 cm –mv verstoord worden. Op een aantal plaatsen binnen het plangebied zal de bodem tot op een diepte van 80 cm –mv ontgraven worden voor de aanleg van afwateringsriooltjes. Tot op deze dieptes dienen de archeologische waarden volledig onderzocht te worden door middel van een opgraving in de vorm van een archeologische begeleiding. Indien tijdens het onderzoek een beerkelder, waterput of tonput deels verstoord wordt, raden we aan om dit spoor volledig te onderzoeken, tenzij een middel wordt aangewend om de rest van het spoor afdoende te beschermen tegen schatgravers en de geplande civiele grondwerken.

5 Advies

Op grond van het bureauonderzoek is gebleken, dat er binnen het plangebied sprake is van een behoudenswaardige vindplaats. Om van deze vindplaats de gegevens te kunnen documenteren en het materiaal *ex situ* veilig te stellen, adviseert ADC Archeoprojecten om in het plangebied voorafgaand aan de civieltechnische werkzaamheden een opgraving (in de vorm van een archeologische begeleiding) uit te voeren. Dit betekent dat aangetroffen vondsten en archeologische sporen worden geregistreerd en worden gedocumenteerd in één of meerdere leesbare vlakken. De exacte invulling van de werkzaamheden dient te worden vastgelegd in een door het bevoegd gezag goed te keuren Programma van Eisen (PvE), of in een wijziging van het bestaand PvE.

Het verdient verder de aanbeveling om de uitvoerder van het grondwerk te wijzen op de plicht archeologische vondsten te melden bij het bevoegd gezag, zoals aangegeven in de Monumentenwet 1988 en de Wet op de Archeologische Monumentenzorg.

Literatuur

- Abelmann, L.J., s.d.: *Het Slot Oostende. Een vergeten hoofdstuk uit de Goese geschiedenis*.
Abelmann, L.J., 1989: *Goes archeologische verkenning perceel hoek St. Adriaanstraat en Wijngaardstraat 20*.
Berendsen, H.J.A., 1997: *Landschappelijk Nederland*. Assen.
Borre Vanden, J., 2007: *Programma van Eisen. Goes-Singelstraat*, Amersfoort.
Dekker, C., 2002: *Een schamele landstede*, Goes.
Dierendonck van, R.M., 22-11-2000: *Randvoorwaarden archeologisch onderzoek te Goes – Slot Oostende*, Middelburg.
Klerk de, F., s.d.: *Goes, hart van Zeeland*, Goes.
Linden Van der, D., 1994: *Brief opgraving 1994 aan het gedeelte tussen de Zusterstraat en de Korte Kerkstraat*, Goes.
Oele, B., 1970: *Opgravingen in de stad Goes. Onderzoek in de bouwput van de AMRO-BANK aan het kerkplein*, ongepubliceerd verslag.
S.n., 1999: *Bioscoopcomplex Goes. Een studie naar de mogelijkheden voor een verbinding tussen de Singelstraat en Wijngaardstraat*.
Provincie Zeeland: *Handleiding Programma's van eisen Zeeland*.
Provincie Zeeland: *Nota Archeologie Provincie Zeeland 2006-2012*.
Rijks Geologische Dienst, 1978: *Geologische kaart van Nederland 1:50.000. Blad 48 Oost, Beveland*. Haarlem.
Rummelen Van, F.F.F.E., 1978: *Toelichting bij de Geologische kaart van Nederland*, Rijks Geologische Dienst, Haarlem.
STIBOKA, 1986: *Geomorfologische kaart van Nederland 1:50.000, Blad 48 Middelburg*. Wageningen.
STIBOKA, 1986: *Bodemkaart van Nederland 1:50.000, Blad 48 oost, Middelburg*. Wageningen.
Vos, P.C. & Van Heeringen, R.M., 1997: *Holocene Geology and occupation history of the Province of Zeeland*, in Mededelingen Nederlands Instituut voor Toegepaste Geowetenschappen TNOP Nr. 59, Holocene evolution of Zeeland (SW Netherlands), Scientific editor: M.M. Fischer, Nederlands Instituut voor Toegepaste Wetenschappen TNO, Haarlem.
Wolters-Noordhoff Atlasproducties, 1990: *Grote Historische Atlas van Nederland, deel 4 Zuid-Nederland 1839-1859*, Groningen.

Lijst van afbeeldingen

- Afb. 1 Locatie van het plangebied
Afb. 2 Ligging van het plangebied
Afb. 3 Het stadsplattegrond van Goes door C. Blye omstreeks 1696.
Afb. 4 Plangebied geprojecteerd op de kaart van Deventer.
Afb. 5 Plangebied geprojecteerd op de kadastrale minuut (1811-1832).
Afb. 6 Het stadsplattegrond van Goes door Zacharias Roman (1595 – 1675) met aanduiding van de Maria-Magdalenakerk of Grote Kerk, het Clockhuys en het Slot Ostende.
Afb. 7 Overzichtsfoto van de kerkhofmuur (links) en de herbruikte grafstenen (rechts). (F. de Klerk)
Afb. 8 Plangebied met aanduiding van leidingen, de opgraving van 2007 en de rioleringssleuf met muurresten en skelet.
Afb. 9 Het plangebied op de geologische kaart van Nederland.
Afb. 10: Het plangebied op de Archeologische kaart Archeologische Waarden.
Afb. 11 Planningstekening Goes Masterplan 5de fase
Afb. 12 Sporenkaart noodopgraving
Afb. 13 Overzicht van de grondsporen in de rioleringssleuf van 1994.

Lijst van tabellen

- Tabel 1 Administratieve gegevens van het onderzoeksgebied
Tabel 2 Archeologische perioden
Tabel 3 De historische situatie volgens het Minuutplan van ca. 1832.

Verklarende woordenlijst

ABbv Archeologische Begeleiding bij beperkte verstoring.

AHN Actueel Hoogtebestand Nederland. Een landsdekkend digitaal gegevensbestand met zeer nauwkeurige hoogtegegevens.

Antropogene sporen Alle immobiele sporen van menselijke oorsprong, variërend van paalgaten of fosfaatvlekken tot muurresten.

AMK Archeologische Monumentenkaart geeft een overzicht van gewaardeerde archeologische terreinen in vier categorieën: 1). Archeologische waarde, 2) Hoge archeologische waarde, 3) Zeer hoge archeologische waarde en 4) Zeer hoge archeologische waarde beschermd. De AMK is de gezamenlijke verantwoordelijkheid van de RACM en de provincies en wordt beheerd door de RACM.

ASB Archeologische Standaard Boorbeschrijving.

Archeologische indicatoren Indicatief archeologisch materiaal dat bij (boor)onderzoek een aanwijzing kan zijn voor de aanwezigheid, ter plaatse of in de nabijheid, van een archeologische vindplaats.

Archis Archeologisch Informatie Systeem. Dit door de RACM beheerde systeem bevat informatie over o.a. onderzoeksmeldingen, vondstmeldingen, waarnemingen, complexen en monumenten.

Boorstaat Beschrijving van een boorkolom wat betreft de lithologie (bodempopbouw), de bodemvorming, de sedimentologische kenmerken (afzettingskenmerken) en de archeologische indicatoren.

CAA Centraal Archeologisch Archief.

C14 Koolstof (radioactieve isotoop), gebruikt voor datering.

CIS Het landelijke registratienummer ten behoeve van archeologisch onderzoek, uitgegeven door het Centraal Informatiesysteem.

CMA Centraal Monumenten Archief.

Ex situ niet ter plaatse. Aanduiding die wordt gebruikt om aan te geven of grondsporen en / of artefacten zich niet meer op de oorspronkelijke plaats in de bodem bevinden. Behoud ex situ is het bewaren van de archeologische informatie door definitief onderzoek (opgraven, documenteren en registreren).

GIS Geografische InformatieSystemen.

GPS Global Positioning System.

IKAW Indicatieve kaart van archeologische waarden, een door de RACM geproduceerde kaart op landelijk niveau met de verwachte relatieve of absolute dichtheid van (bepaalde) archeologische verschijnselen in de bodem.

IVO Inventariserend VeldOnderzoek. Het verwerven van (extra) informatie over bekende of verwachte archeologische waarden binnen een onderzoeksgebied, als aanvulling op en toetsing van de archeologische verwachting, gebaseerd op het bureauonderzoek middels waarnemingen in het veld.

IVO-P Inventariserend VeldOnderzoek in de vorm van proefsleuven.

In situ Achtergebleven op exact de plaats waar de laatste gebruiker het heeft gedeponneerd, weggegooid of verloren. Behoud in situ is het behouden van archeologische waarden in de bodem.

KNA Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie.

-mv Onder maaiveld.

NAP Normaal Amsterdams Peil (=officieel peilmerk).

NEN Nederlandse Norm.

NITG-TNO Nederlands Instituut voor Toegepaste Geowetenschappen.

PVA Plan van Aanpak. Een door de opdrachtnemer op te stellen plan voor de uit te voeren werken waarmee beoogd wordt aan de vereisten zoals geformuleerd in het Programma van Eisen en/of het ontwerp te voldoen. Ook wordt hierin een voorstel gedaan voor de werkwijze waarmee de in het Programma van Eisen en/ of ontwerp geformuleerde resultaatsverwachtingen bereikt kunnen worden.

PVE Programma van Eisen. Het PvE is een door een bevoegde overheid opgesteld of bekrachtigd document dat de probleem- en doelstelling van de te verrichten werkzaamheden van de vindplaats geeft en de daaruit af te leiden eisen formuleert met betrekking tot het uit te voeren werk.

RACM Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurhistorie en Monumentenzorg, tot eind 2006 de ROB, Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek.

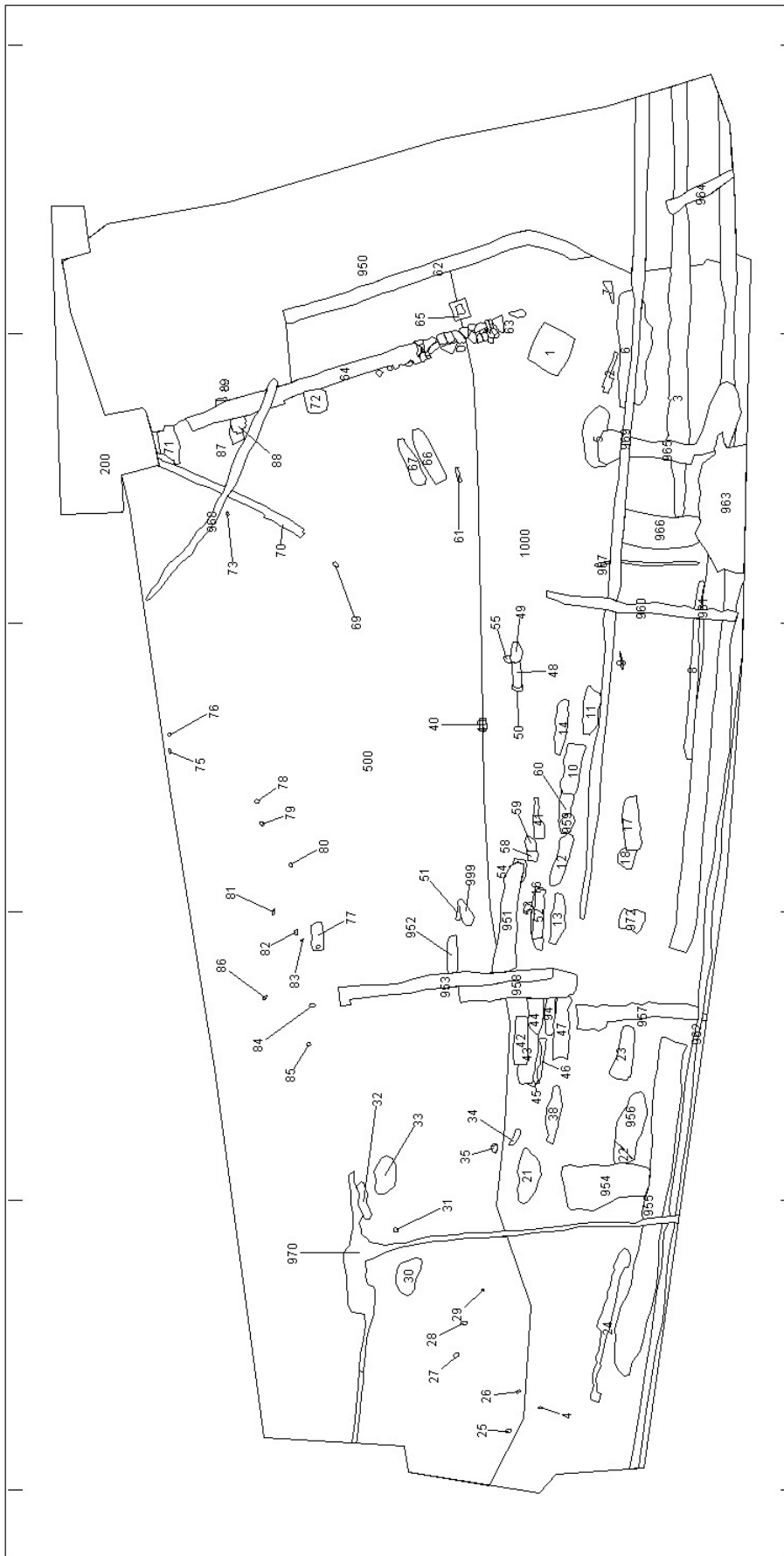
SBB Standaard Boor Beschrijvingsmethode.

SCEZ Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland. Deze door de provincie in het leven geroepen instelling voorziet in een belangrijk deel van de uitvoering van het door de provincie geformuleerde beleid.

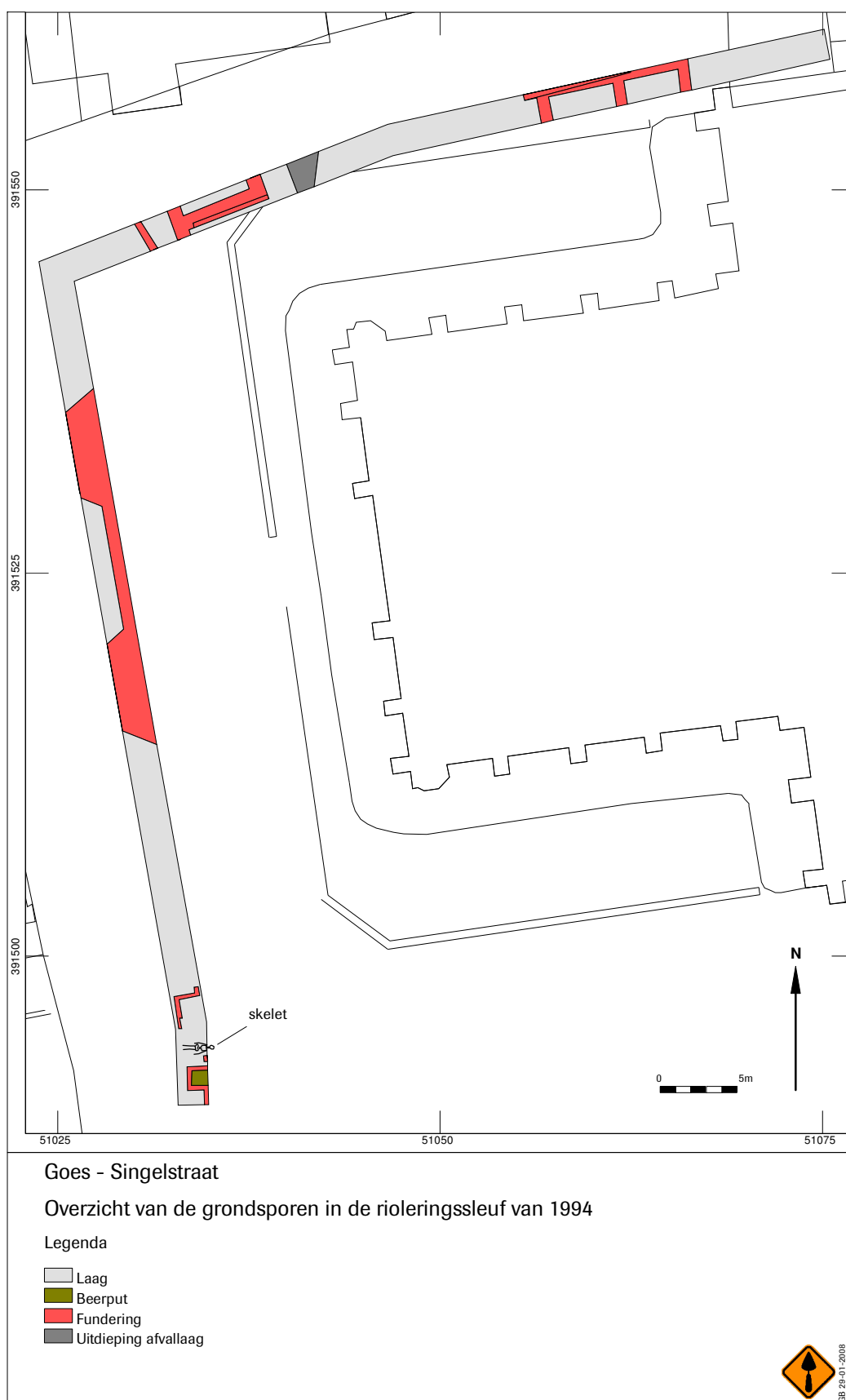
Selectieadvies Archeologisch inhoudelijk advies over de behoudenswaardigheid van een vindplaats. Dit wordt opgesteld aan de hand van de waarderingscriteria.

ZAA Zeeuws Archeologisch Archief.

ZAD Zeeuws Archeologisch Depot.

Afb. 12 Sporenkaart noodopgraving

Afb. 13